

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-15>

УДК 336.1:338.242:658.1

Дудчик О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4794-1874>

Моня Н.В.

студентка,
Університет митної справи та фінансів

Dudchuk Oksana, Monia Nina

University of Customs and Finance

ВПЛИВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

THE INFLUENCE OF UKRAINIAN ENTERPRISES ON THE NATIONAL FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті охарактеризовано значення фінансово-економічної безпеки для держави, як ключової складової національної безпеки. Оцінено вклад підприємств у забезпечення економічної стабільності та сталого економічного зростання України, підтримки збройних сил та обороноздатності країни, реалізації державних інтересів та інтересів населення. Досліджено особливості функціонування підприємств в сучасних умовах та перешкоди, які можуть виникати при провадженні виробничої та іншої діяльності суб'єктів підприємництва. Проаналізовано вплив воєнного стану на діяльність підприємств, розташованих на території України, та ризики, що його супроводжують. Визначено факти діяльності підприємств, які можуть нести загрозу національній економічній безпеці та роль Бюро економічної безпеки в їх усуненні.

Ключові слова: підприємства, підприємницька діяльність, економічна безпека, національна безпека, воєнний стан, національні інтереси.

The article characterizes the importance of economic security for the state as a key component of national security and one of the main functions of the state. It is determined that under martial law, the importance of maintaining economic security at the state level has increased and has become a key area of activity of the state. The scientific work contains an analysis of the current features of the functioning of enterprises on the territory of Ukraine, threats and risks faced by business entities with the beginning of martial law. The authors found that the main problems are currently the rise in prices for raw materials, materials, goods, dangerous conditions of doing business, lack of labor, difficulties in transporting raw materials or finished goods through the territory of Ukraine, a decrease in demand for products/services, interruptions in electricity and heat supply. The article contains information on the assessment of the contribution of enterprises to ensuring economic stability and sustainable economic growth of Ukraine, supporting the country's defense capability, implementing the state interests and the interests of the population. The article establishes that the list of areas in which the activities of enterprises may pose a threat to the economic security of Ukraine includes unjustified overpricing, illegal trade with Russia and Belarus, including the smuggling of goods, economic activity where the ultimate beneficiaries are residents of Russia and Belarus and other negative manifestations that prevent business from restoring the economy of the state. The article contains information on the activities of the Bureau of Economic Security as the main state body entrusted with the task of combating offenses that encroach on the functioning of the state economy. As a conclusion, the authors estimate the contribution of enterprises to ensuring national economic security to be quite significant. Important in the context of supporting the economic security of Ukraine is the support of enterprises of the Armed Forces of Ukraine, other military formations, providing the population and other business entities with the necessary goods and services, the receipt of financial resources from enterprises to the sphere of public finance.

Key words: enterprises, entrepreneurial activity, economic security, national security, martial law, national interests.

Постановка проблеми. На сьогодні питання забезпечення національної безпеки держави та фінансово-економічної безпеки, як її ключової складової, є критично важливим для підтримки економіки та соціальної сфери. Розвиток України, як самостійної та незалежної держави, нині відбувається в умовах ведення воєнних дій, кризового стану економічної та соціальної систем, окупації частини регіонів, масштабних руйнувань інфраструктури, втрати частини виробничих потужностей тощо.

Водночас, забезпечення національної економічної безпеки спирається на фінансово-економічну безпеку підприємств, оскільки саме сукупність даних суб'єктів господарювання, взаємозв'язків між ними та іншими суб'єктами національної, міжнародної та світової економічних систем визначають стан економічного середовища, ризики та небезпеки, що можуть його супроводжувати. Саме тому між національною економічною безпекою та фінансово-економічною безпекою суб'єктів підприємництва існує тісний взаємозв'язок, а дослідження стану національної безпеки доцільно проводити нерозривно з особливостями діяльності суб'єктів економіки на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання значення економічної безпеки та ролі підприємств у її забезпеченні було у сфері наукових інтересів таких вітчизняних науковців як Правдивець О.М., Стеценко С.П., Гбур З.В. та інших. Проте наразі досліджувана тема зберігає свою актуальність та практичне значення, оскільки в умовах постійної мінливості економічного середовища змінюється і вплив економічних суб'єктів на його стан, що свідчить про необхідність постійного спостереження за їх діяльністю та аналізу економічних ефектів від неї.

Метою статті є визначення факторів позитивного та негативного впливу підприємств на національну безпеку держави, аналіз ризиків та загроз функціонування підприємств в умовах воєнного стану, оцінювання внеску суб'єктів господарювання у забезпечення стійкості економічного середовища країни.

Виклад основного матеріалу. У ст. 17 Конституції України визначено, що економічна безпека є однією з найважливіших функцій держави [1]. В умовах глобалізації, мінливості економічного середовища як на національному, так і світовому рівні, та воєнних викликів, які наразі постали перед Україною, роль економічної безпеки суттєво зростає та виступає ключовим напрямом діяльності держави.

На думку Правдивець О.М. під національною економічною безпекою прийнято розуміти стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність країни

у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [2].

Як зазначає С.П. Стеценко, економічна безпека виражається в захищеності національних інтересів держави, в готовності й здатності інститутів влади створювати механізми захисту національних інтересів розвитку економіки, забезпечити здатність національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення, достатній оборонний потенціал підтримки у кризових ситуаціях, а також соціально-політичної стабільності суспільства [3]. Відповідно, економічна безпека – це не лише захищеність національних інтересів, але й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації й захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримання соціально-політичної стабільності суспільства [4].

Загрози, що можуть впливати на фінансово-економічну безпеку держави можуть бути представлені на рівні:

- мегаекономічному – ризики, що пов'язані з ускладненням геополітичної ситуації, виникнення або загострення міждержавних військово-політичних конфліктів, падінням міжнародних резервів країни, витіснення її представників із міжнародного ринку, що супроводжується втратою позицій держави на зовнішньоекономічній арені;

- макроекономічному, в межах якого можуть виникати загрози, що стосуються необґрунтованої державної економічної політики відносно суб'єктів господарювання, порушення системи фінансового забезпечення регіонів, тінізації та криміналізації економіки, погіршення добробуту населення, неефективного використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища, що може спричинити погіршення екологічної ситуації, та ін.;

- мікроекономічному, особливістю якого є те, що він пов'язаний з фінансовим станом та результатами діяльності на рівні окремих суб'єктів господарювання.

Отже, підприємства є базовою економічною одиницею, яка забезпечує захищеність держави як від внутрішніх, так і від зовнішніх небезпек, а стан та результативність діяльності підприємств має вплив на кожному рівні економіки. Дані суб'єкти господарювання виробляють переважну частину продуктів та послуг в межах держави, а результат їх діяльності безпосередньо впливає на стан економічного розвитку, конкурентоспроможність вітчизняної економіки на міжнародному та світовому ринку, рівень зайнятості та соціальної захищеності населення, обсяг надходжень до державного та місцевих бюджетів країни, з яких фінансуються всі ключові сфери діяльності держави: політична, економічна, соціальна, військова та ін.

Здійснення підприємницької діяльності є одним із ключових аспектів, що впливає на розвиток економіки будь-якої держави, Україна – не виняток. В умовах воєнного стану проблеми підприємництва в Україні загострилися. За оцінками аналітиків, український бізнес за період повномасштабного вторгнення втратив в рази більше, аніж за 2 роки пандемії, що супроводжувалися карантинними обмеженнями.

Нині переважна кількість підприємств, що перебували в зонах активних воєнних дій, або евакуювались до більш спокійних та безпечних регіонів, де продовжили свою діяльність, або ж повністю припинили її. Згідно з висновками Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), на початку вторгнення повністю зупинили роботу майже третина підприємств, наприкінці серпня 2022 року таких було лише 4%, а у підсумку III кварталу 2023 року таку інформацію підтвердили лише 2% опитаних респондентів [5]. Суб'єкти господарювання напручені швидко адаптувались і навчилися функціонувати в кризових умовах.

Згідно з даними рис. 1 можна зробити висновок, що станом на кінець III кварталу 2023 року за опитуванням, проведеним ІЕД, 8% підприємств України повністю відновили роботу на рівні потужності до 24.02.2022 або ж навіть підвищили її. Переважна кількість підприємств в Україні наразі здійснює свою діяльність на рівні 75–99% до довоєнного рівня, що свідчить про адаптацію респондентів до умов ведення підприємницької діяльності у воєнний час. Проте протягом липня-серпня 2023 року частка під-

приємств, що працюють майже на повну (75–99%) та на повну потужність (100% та більше) поступово знижувалась (з 62% у червні до 59% у липні, з 57% у серпні до 55% у вересні).

Переважна кількість підприємств, яким вдалося забезпечити себе необхідними ресурсами та продовжити роботу, наразі працюють нижче свого потенційно можливого рівня. Згідно з опитуванням ІЕД, серед основних чинників, що гальмують діяльність підприємств, які розташовані на території України (рис. 2), найбільший вплив мають:

- зростання цін на сировину/матеріали/товари;
- небезпечні умови ведення діяльності;
- брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників;
- складнощі з перевезення сировини чи готових товарів територією України;
- зменшення попиту на продукцію/послуги;
- перебої з електро-, водо- та теплопостачанням;
- розрив ланцюгів постачання.

Значний вплив на діяльність підприємств в умовах воєнного стану здійснив енергетичний терор Росії. Проте перебої енергопостачання виявились менш згубним для вітчизняного підприємництва, ніж очікувалося за прогнозами експертів, завдяки закупівлі засобів автономного енергоживлення, переходу на нічні зміни, теплій погоді, швидким ремонтам підприємств енергопромисловості.

Попри високі ризики та загострення перешкод ведення діяльності, особливо важливим вкладом підприємств в забезпечення сталості економіки та

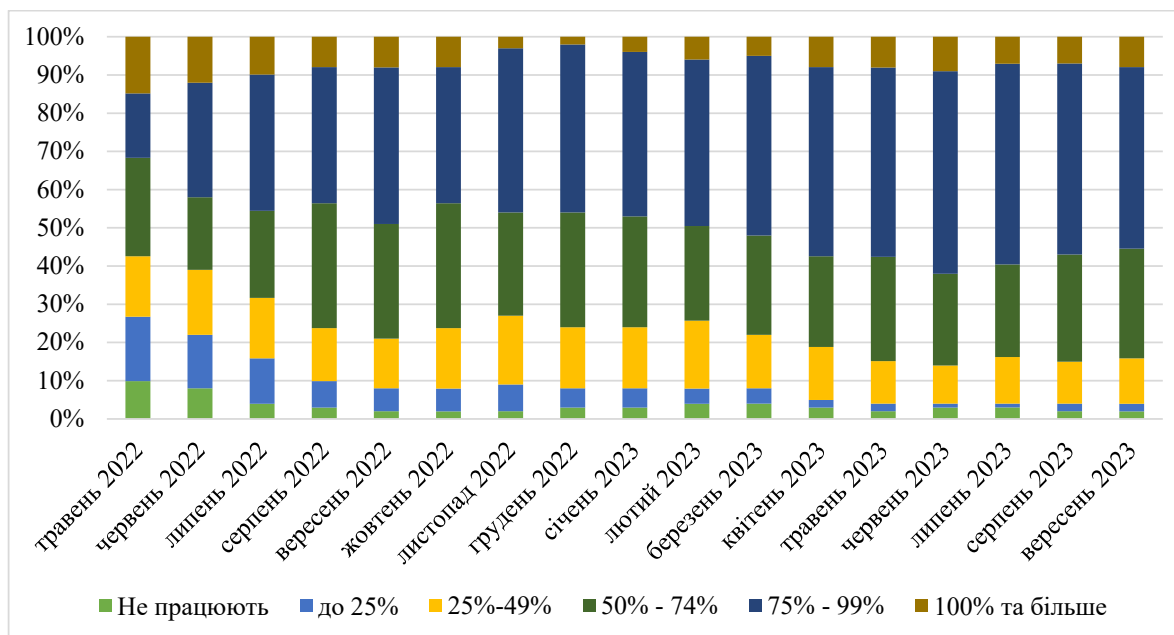

Рис. 1. Рівень завантаження потужностей підприємств в Україні порівняно з періодом до 24.02.2022 р., % відповідей

Джерело: [5]

Рис. 2. Основні перешкоди для ведення бізнесу у воєнний час станом на вересень 2023 року, % респондентів

Джерело: [5]

економічної безпеки України є швидка та висока адаптивність до воєнних умов.

Здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є дуже складним процесом, проте вкрай необхідним. Окрім першочергового завдання самозбереження компанії в умовах шоків станів в економічному середовищі та посилення загроз, постають такі загальнодержавні потреби, як забезпечення населення робочими місцями та гарантування соціальної захищеності суспільних верств.

У зв'язку з масштабними міграційними процесами як в межах України, так і за її межі, припиненням роботи частини підприємств, кадровими змінами в межах компаній, як відповідь на ускладнення умов ведення бізнесу, значна кількість українців опинилася у статусі безробітних та залишилася без постійного доходу. Тому відновлення діяльності підприємств, релокація бізнесу та створення умов для його діяльності є значним вкладом у зниження безробіття в Україні і підвищення національної економічної безпеки. У перспективі українському бізнесу варто орієнтуватись на розширення діяльності задля створення нових робочих місць, сприяння рееміграції українців та в цілому покращення соціальної складової.

В умовах воєнного часу суб'єкти підприємництва в Україні стали надійною опорою для забезпечення обороноздатності нашої держави. Так, за даними

Європейської Бізнес Асоціації наразі 61% опитаних підприємств та компаній підтримують власних співробітників, що перебувають в лавах збройних сил, а 56% спрямовують фінансову підтримку армії та населенню. Для порівняння у липні 2022 року 46% опитаних респондентів підтримували працівників і 34% допомагали фінансово, що свідчить про безперервність та активізацію даного процесу у 2023 році. До того ж 49% компаній продовжують допомагати збройним силам та населенню власною продукцією: 26% – постачають послуги, 21% – медикаменти, 18% – засоби захисту/оборони [6]. Важливим є те, що обсяги військової та гуманітарної допомоги надаються стабільно та залишаються досить високими.

З огляду на останні події в Україні, роль підприємств оборонно-промислового комплексу як ніколи посилилася. Наразі даний вид підприємств створюється та функціонує з використанням механізмів державно-приватного партнерства та військово-технічного співробітництва з іноземними державами з метою виробництва високоефективного озброєння, військової та спеціальної техніки для задоволення потреб Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки й оборони, збільшення експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу України [7]. Враховуючи постійну необхідність забезпечення Збройних Сил України всім необхід-

ним, розвиток підприємств оборонно-промислового комплексу є пріоритетним завданням держави.

Враховуючи критичну важливість продовження функціонування підприємств в умовах воєнного часу держава забезпечила максимально можливі сприятливі умови для ведення бізнесу. Але очевидним є те, що підприємства повинні провадити свою діяльність при неухильному дотриманні законодавчих норм. З огляду на це вони постійно перебувають у полі зору контролюючих та правоохоронних органів з метою недопущення зловживань, захисту суспільних інтересів та відносин, які охороняються чинним законодавством, запобігання кримінальним правопорушенням.

Основним органом, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, є Бюро економічної безпеки України (БЕБ) [8]. В мирний період завдання БЕБ полягають у захисті фінансово-банківської системи, забезпеченні здатності національної економіки до задоволення потреб населення і держави, підтримки балансу між внутрішніми та зовнішніми інвестиціями. В умовах війни ці орієнтири зміщені на інші проблеми. Перш за все, це захист власного економічного потенціалу від його нищення з боку агресора, навіть не потребують пояснень питання експорту українського зерна, яке постійно блокується країною-терористом. Також важливу роль грає економічний супротив агресору, арешт його майна, блокування рахунків тощо [9].

Робота БЕБ спрямована, в першу чергу, на відпрацювання наступних напрямів:

- виявлення та реагування на необґрунтоване завищення цін. Бюро продовжує отримувати повідомлення про такі порушення зі сторони недобросовісних підприємців з більшості областей України;
- виявлення та зупинення діяльності тих підприємств, які здійснюють незаконну торгівлю з Росією та Білоруссю, у тому числі переміщення товарів контрабандним шляхом;
- встановлення суб'єктів господарської діяльності, де кінцевими бенефіціарами є резиденти Росії та Білорусі;
- встановлення активів Росії та Білорусії, а також їх громадян;
- запобігання незаконним діям з гуманітарною допомогою;
- боротьба з негативними проявами, які заважають бізнесу відновлювати економіку держави;
- розслідування кримінальних проваджень [10].

В аспекті забезпечення достатнього рівня національної економічної безпеки БЕБ виконує важливу роль у процесі боротьби з агресором та підтримки обороноздатності України, а широкий спектр напрямів його діяльності є яскравим підтвердженням даної тези.

Важливим напрямом роботи БЕБ є контроль за правомірністю здійснення видатків з Державного бюджету підприємствам. Останньою гучною справою, що стосується даного напрямку є запобігання необґрунтованому відшкодуванню ПДВ в розмірі 837 млн грн з Держбюджету. Аналітики БЕБ, досліджуючи господарські операції компаній, які претендували на відшкодування ПДВ з бюджету, вивчали їхні фінансові транзакції, обсяги імпортованих товарів та аналізували дані Єдиного реєстру податкових накладних. У результаті викрили кілька компаній, які мали на меті отримати неправомірне відшкодування ПДВ [11]. Отже, БЕБ сприяє виявленню та покаранню суб'єктів господарювання, які своїми діями наносять шкоду фінансово-економічній безпеці країни.

Аналітики та детективи БЕБ ліквідовують тіньові схеми в економіці, сприяють збереженню бюджетних коштів, а також збільшенню сум сплачених податків. Яскравим прикладом є сфера грального бізнесу. За п'ять місяців 2023 року компанії, які працюють онлайн у сфері грального бізнесу, сплатили в чотири рази більше податків, ніж за весь 2022 рік. Сплата податкових платежів станом на 1 червня 2023 року склала понад 2,2 млрд грн. Для порівняння – за весь 2022 рік ця сума не перевищувала 550 млн грн. Таке збільшення надходжень до Державного бюджету України – результат злагодженої співпраці Бюро економічної безпеки, СБУ, прокуратури та НБУ з виявлення схем ухиляння від сплати податків через маніпулювання платежами та приховування їхнього реального призначення [12].

Таким чином, нагляд та контроль за діяльністю підприємств є невід'ємним фактором збереження та підтримки національної економічної безпеки, протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Висновки. Підприємства є базовою ланкою економічної системи будь-якої держави, вплив якої розповсюджується на всі рівні економіки. Війна спричинила катастрофічні наслідки для вітчизняного підприємництва, ліквідація яких потребує значних ресурсів та тривалого часу. Проте переважна більшість підприємств, розташованих на території України, змогла вдало адаптуватися до умов ведення діяльності в умовах воєнних реалій, що втримало українську економіку на плаву. На сьогодні підприємства є важливими суб'єктами, які безпосередньо впливають як на забезпечення обороноздатності країни та підтримку ЗСУ та інших воєнних підрозділів, так і на забезпечення фінансово-економічних інтересів населення та держави.

Важливим наразі є збереження існуючого ресурсного та виробничого потенціалу України, задля подальшого його використання у післявоєнній відбудові.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.10.2023).
2. Правдивець О.М. Економічна безпека, як найвища функція держави. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. Вип. 2 (66). С. 40–43.
3. Стеценко С.П. Економічна безпека: сутність і структура. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 24. С. 104–106.
4. Гбур З.В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. Вип. 18. С. 81–86
5. Офіційний сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua/>
6. Сайт Європейської Бізнес Асоціації. URL: <https://eba.com.ua/>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України»: *Указ Президента України* від 20.08.2021р. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#n12> (дата звернення: 24.10.2023).
8. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 24.10.2023).
9. Овчаренко А.О., Мишанич А.В. Роль Бюро економічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 67–71
10. Як Бюро економічної безпеки боротиметься з порушниками під час війни? URL: <https://news.dtki.ua/law/inspections/75369-iak-biuro-ekonombezpeki-borotimetsia-z-porusnikami-pid-cas-viini>
11. БЕБ безпеки не допустило розкрадання з бюджету 837 мільйонів гривень. ПДВ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/beb-ne-dopustilo-rozkradannia-z-biudzhetu-837-mln-hrn-pdv>
12. Після початку розслідування БЕБ гральний бізнес вже сплатив в чотири рази більше податків ніж за весь минулий рік. URL: <https://esbu.gov.ua/news/pislia-pochatku-rozsliduvannia-beb-hralnyi-biznes-vzhe-splatyv-v-chotyry-razy-bilshe-podatkov-nizh-za-ves-mynulyi-rik>

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Pravdyvets O.M. (2022) Ekonomichna bezpeka, yak naivyscha funktsiia derzhavy [Economic security as the highest function of the state]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, vol. 2 (66), pp. 40–43.
3. Stetsenko S.P. (2013) Ekonomichna bezpeka: sutnist i struktura [Economic security: essence and structure]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 104–106
4. Hbur Z.V. (2017) Ekonomichna bezpeka yak odna zi skladovykh zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy na suchasnomu etapi [Economic security as one of the components of ensuring the national security of Ukraine at the present stage]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 81–86.
5. Ofitsiyniy sait Instytutu ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii [Official website of the Institute for Economic Research and Policy Consulting]. Available at: <http://www.ier.com.ua/>
6. Sait Yevropeiskoi Biznes Asotsiatsii [Website of the European Business Association]. Available at: <https://eba.com.ua>
7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 chervnia 2021 roku «Pro Stratehiiu rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of June 18, 2021 "On the Strategy for the Development of the Defense-Industrial Complex of Ukraine]. *Ukaz Prezydenta Ukrainy* vid 20.08.2021 No. 372/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#n12> (accessed October 24, 2023).
8. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [About the Bureau of Economic Security of Ukraine]. *Zakon Ukrainy* vid 28.01.2021 No. 1150-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (accessed October 24, 2023).
9. Ovcharenko A.O., Myshanych A.V. (2022) Rol Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [The role of the Bureau of Economic Security of Ukraine under martial law]. *Pravova pozytsiia*, vol. 2, no. 35, pp. 67–71.
10. Yak Biuro ekonombezpeky borotymetsia z porushnykamy pid chas viiny? [How will the Bureau of Economic Security deal with violators during the war?] Available at: <https://news.dtki.ua/law/inspections/75369-iak-biuro-ekonombezpeki-borotimetsia-z-porusnikami-pid-cas-viini> (accessed October 24, 2023).
11. BEB ne dopustilo rozkradannia z biudzhetu 837 mln hrn PDV [The Bureau of Economic Security prevented the embezzlement of UAH 837 million from the budget]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/beb-ne-dopustilo-rozkradannia-z-biudzhetu-837-mln-hrn-pdv> (accessed October 24, 2023).
12. Pislia pochatku rozsliduvannia BEB hralnyi biznes vzhe splatyv v chotyry razy bilshe podatkiv nizh za ves mynulyi rik [After the start of the Bureau of Economic Security investigation, the gambling business has already paid four times more taxes than for the whole of last year]. Available at: <https://esbu.gov.ua/news/pislia-pochatku-rozsliduvannia-beb-hralnyi-biznes-vzhe-splatyv-v-chotyry-razy-bilshe-podatkov-nizh-za-ves-mynulyi-rik> accessed October 24, 2023).